

Se vor restaura vitraliile, turnul nord-vest și se va începe montarea dalelor de piatră la pardoseală.

Mănăstirea Aninoasa – județul Argeș – ansamblu de arhitectură monastică de o deosebită valoare, realizat în secolul al XVII-lea, va fi obiectivul care este programat a se termina în anul 1973. Aici, în 1971, se vor continua cercetările arheologice și lucrările de restaurare a corpului de chilii.

Se vor completa lucrări de zidărie de epocă, acoperișuri, ancadramente de piatră, tâmplărie, finisaje interioare și pardoseli.

Vor continua lucrările la **Biserica Neagră** din Brașov, construită în ultimele decenii ale veacului al XIV-lea și începutul veacului al XV-lea, – monument reprezentativ pentru sculptura și arhitectura gotică din Transilvania. Volumul restaurărilor din 1971 va consta în restaurarea paramentelor din piatră, a elementelor decorative la galeria superioară și cornișă, precum și revizuirea și consolidarea șarpantei și învelitorii.

Ansamblul Șchei Brașov este un monument de o importanță maximă pentru cultura românească din Transilvania. Arhitectura bisericii din care se păstrează etapa secolului al XVI-lea, este încă o probă evidentă a legăturilor cu Țara Românească. Aici se vor continua lucrările la biserică, la cele două praclise și la turnurile de pe latura de vest. În anul 1973, s-a preconizat încheierea lucrărilor de restaurare și punere în valoare.

Ample lucrări de restaurare s-au realizat și vor continua la **Cetea Făgăraș** – complex civil fortificat construit în intervalul sec. XVI și XVII – important pentru arhitectura Renașterii și a barocului transilvănean. Având ca destinație – muzeu al Ardealului – terminarea lucrărilor de restaurare s-a planificat pentru anul 1973.

Vor continua lucrările de cercetare arheologică, conservare, consolidarea și protecția la importante monumente **Cetea Tropaeum Trajani** – Adamclisi și **Dăbica** – Cluj.

Totodată la **Monumentul Triumfal** de la Adamclisi vor începe lucrările de investiții legate de muzeul ce va adăposti pietrele sculptate originale precum și celelalte construcții necesare punerii în valoare a acestui important monument (drumuri de acces, iluminat, alimentare cu apă, spații necesare cercetătorilor etc.).

Cetea Tîrgu Mureș, important ansamblu fortificat, datînd din secolul al XVII-lea, care înglobează fragmente din incinta bisericii zidite în veacul al XV-lea, este programat a se termina în 1973. În cursul anului 1971 se vor continua lucrările de restaurare la zidul de incintă vest între bastioanele Tăbăcari și Blănari, precum și la șarpanta turnului clopotniță.

Importanta ctitorie a lui Alexandru cel Bun, continuată de Ștefan cel Mare și Alex. Lăpușeanu, **Mănăstirea Bistrița** – jud. Neamț – ansamblu de arhitectură monastică realizat în intervalul secolelor XV–XVI, va prilejui continuarea lucrărilor de restaurare la turnul de intrare, zidul de incintă precum și amenajări exterioare legate de nivelul de călcare original.

Ample lucrări de restaurare vor continua la **Mănăstirea Secu** – cunoscut ansamblu de arhitectură monastică realizat în veacul al XVII-lea. Un program judicios de organizare va permite ca în anul 1971 să fie date în funcțiune arhondaricul și biserică unde se vor termina toate lucrările de restaurare inclusiv instalațiile sanitare interioare și cele electrice aferente.

Lucrări de cercetare și restaurare vor fi continuate la chiliile de nord și est, iar altele de finisaj la turnul Mitrofanei și turnul sud-vest.

O atenție deosebită în privința volumului de lucrări de restaurare în anul 1971 va fi acordată monumentului **Primăria veche** de la Sibiu – cel mai important și bine conservat exemplar de arhitectură civilă gotică din sec. XV–XVII din întreaga țară. Se vor termina lucrările la turnul de apărare și se vor continua lucrările de restaurare generală la corpul principal, acoperiș, fațade, pietrărie, pardoseli, finisaje interioare și instalații generale aferente. Cu destinație muzeistică – legată de prestigiosul muzeu Brukenthal din Sibiu – toate lucrările de restaurare sînt programate a se termina în cursul anului 1972.

În Muntenia se vor continua interesante lucrări de consolidare și punere în valoare la monumentele din **Căluș** – jud. Olt – reprezentativ pentru arhitectura de factură bizantină a epocii, **Sf. Vineri** – Tîrgoviște, din secolul al XV-lea, important pentru evoluția pridvorului în Muntenia și **Stelea** – Tîrgoviște, ctitoria domnitorului Vasile Lupu, sinteză a arhitecturii moldovenești grefată pe tradițiile constructive din Țara Românească.

Tot în anul 1971 – vor continua lucrările de restaurare la cunoscutul monument **Cetea Sucevei**. Se va termina zidul la contraescarpă și podul de acces, iar în paralel vor începe lucrările de consolidare și conservare la ruinele din interiorul cetății.

Cercetări de arheologie de mare amploare, prin specialiști de înaltă calificare de la Institutul de arheologie, vor fi practicate în 1971 la **Mănăstirea Putna** – ctitoria lui Ștefan cel Mare – refăcută în parte de Vasile Lupu și apoi de Iacob Putneanu. Concomitent, vor continua lucrările de restaurare la **Turnul Tezaurului** și la **biserică** unde se vor executa șarpante, învelitori din tablă de aramă, pardoseli din dale de piatră, finisaje la fațade etc.

Important prototip pentru arhitectura de factură bizantină din Țara Românească din secolul al XIV-lea, în varianta tipului sîrbesc, **Mănăstirea Tismana** va prilejui continuarea cercetării de arhitectură și începerea unor lucrări de consolidare și restaurare la corpul de chilii.

După îndelungate și laborioase lucrări de cercetare arheologică la **Histria** – pe lângă continuarea lucrărilor de degajare și conservare în anul 1971 – va începe un program de lucrări de investiții menit să pună în valoare întregul ansamblu prin construcția unui motel, casă pentru cercetători, drumuri, amenajări, alimentări cu apă și energie electrică etc.

Lucrările de consolidare și restaurare de la **Ansamblul rupestru Murlatlar** – jud. Constanța – fiind practic terminate – în cursul anului 1971 vor fi atacate lucrările unei noi construcții din beton armat și sticlă pentru protecția valorosului monument din secolul X. Prevăzut a se termina în anul 1974, acest ansamblu va fi, alături de Mozaicul roman din Constanța, un prestigios obiectiv muzeistic.

✱

Acest bogat program de restaurări de monumente istorice pe anul 1971 al Direcției monumentelor istorice – la care se vor adăuga și prevederile în același scop ale Consiliilor populare județene și ale instituțiilor centrale în folosința cărora se află unele monumente istorice – va contribui substanțial la salvarea vestigiilor trecutului și la punerea în valoare a măturii materiale ale istoriei noastre.

ARTA GOTICĂ

(VIORICA GUY MARICA, ARTA GOTICĂ, ED. MERIDIANE, 1970)

Cine urmărește meandrele aparițiilor editoriale constată, între altele, o surprinzătoare lipsă de continuitate. Așa se face că aproape un deceniu desparte „Stilul romanic” de prof. V. Vătășianu de „Arta gotică” a profesoarei universitare clujene Viorica Guy Marica (ambele la Ed. Meridiane). În acest răstimp, e drept, a mai apărut și primul volum din *Istoria artei europene* (1967) tot a prof. V. Vătășianu, lucrare la nivel universitar cuprinzînd capitole ample privitoare la romanic și gotic. Ne referim însă, acum strict la colecția „Curenți – sinteze” care, măturisit sau nu, urmărește să ofere cititorului căi de acces la epoci și stiluri artis-

tice, o inițiere atrăgătoare, competentă și cuprinzătoare. Cartea Vioricăi Guy Marica se înscrie în sfera acestor exigențe: un limbaj lapidar și riguros însă plin de sevă și culoare, selectiv dar nelăsînd de o parte nici un capitol mai însemnat al goticului, fără referiri la autori de bază, dar în final cu o bibliografie reprezentativă. Rod al multor lecturi și meditații, vastul material original este topit, asimilat și mînut cu discernămint. Stabilirea unor ponderi nu a fost o sarcină ușoară, autoarea trebuind să acopere în circa 120 de pagini o perioadă de cîteva secole, precum și o vastă arie geografică neomogenă, cu sensibile deosebiri de ritm, tra-

diții și cultură. Lucrarea se sprijină pe un soclu istoric, geografic, social și cultural realizat cu o mare economie de expresie, atît cît e necesar pentru a pune în lumină fenomenul artistic. Alfabetul structiv cu care începe capitolul consacrat arhitecturii e poate prea sumar prezentat, autoarea presupunînd probabil un cititor avizat, risc pe care nici chiar ultima ediție a lucrării lui H. Focillon *Art d'Occident*, II, *Le moyen-âge gothique*, în „Livre de poche”, 1965, nu și-l îngăduie, adăugînd glosarul întocmit de Jean Bony.

Dată fiind expansiunea vastă și înriurirea profundă a goticului francez asupra celui continental, autoarea urmărește cu pre-

cădere evoluția generică a stilului prin exemple oferite de monumentele Franței „țara clasică a goticului”. Deși sumar, capitolul reușește să ofere o imagine dinamică a celor 3 faze evolutive ale stilului: timpuriu, matur (radiant sau rayonnant) și târziu (flamboyant), adaptate specificului local din celelalte zone europene. Schemele morfologice sint supuse pe rând unei „lecturi” sistematice, ajutându-l pe cititor în înțelegerea caracteristicilor de stil și fază. Există în cuprinsul lucrării caracterizări pregnante, definitorii ale dominantelor stilului gotic; verticalism întemeiat pe „dinamica elevației, negarea masei peretelui, evidarea sa printr-un maximum de deschideri, accentuarea scheletului structiv prin sublinierea exterioară a contraforturilor și decorația haotică, pitorescul difuz, plin de neprevăzut prin jocul schimbător al umbrei și luminii, alternarea îndrăzneată a spațiilor pline și a golurilor”.

Goticul s-a răspândit prin intermediul ordinului cistercian în ansamblul Europei creștine, în Anglia, Spania, Portugalia, Germania, în centrul și estul vechiului continent cu zone terminale pe coasta Dalmației și Transilvania – zone analizate cu grijă în evoluția lor caracteristică și în aspectele lor eterogene. Numai Italia nu oferă un teren favorabil noului stil. „Traversind o evoluție abreviată” – cum se exprimă autoarea – datorită unor împrejurări specifice, între care persistența tradiției antice greco-romane, goticul italian „tinde în general spre articulările simple și limpezi, spre interioarele omogene și calme preferând bazilica adesea neboltită”. Caracterul insolit al arhitecturii italiene din secolele XIII și XIV, pe care cu greu o putem numi gotică, cu excepția domului din Milano, este subliniat în elementele ei definitorii: „Spiritul rațional, întemeiat pe echilibrul orizontalelor și al verticalelor, înălțarea ponderată a construcției, menținerea unei suprafețe unitare a zidurilor, în care golurile sint practice ca o economie, slaba reliefare a contraforturilor și adoptarea ornamentației policrome a unui decor organizat, cumpănit”.

Un merit deosebit al lucrării rezidă în încercarea de a cuprinde manifestările goticului de pe teritoriul țării noastre, mai ales din Transilvania – una din zonele lui terminale – de integrare a lor în ansamblul curentului european. Sint semnalate iradierii până dincolo de Carpați în Moldova, neesențiale însă pentru harta goticului. Autoarea subliniază fizionomia proprie formelor gotice elaborate la noi: „sobre și trainic construite, bisericile gotice din Transilvania se caracterizează prin însușiri stilistice comune, dominate de un verticalism cumpănit și de raportul echilibrat dintre deschideri și masa peretelui. Elevația verticală nu depășește niciodată măsura, iar masivitatea zidurilor se menține ca o particularitate generică”.

Dependentă de arhitectură în faza timpurie și matură a goticului, sculptura se prezintă ca un mijloc didactic al enciclopediei cunoștințelor medievale dar mai ales al concepției teologice despre lume („în sculptură religia devine concretă, iar morala ilustrativă”) un veritabil „catehism intuitiv”, o „Biblie de piatră” (Ruskin). Din bogatul program al iconografiei medievale am reținut imaginea plastică a Judecării din urmă unde satanicul cedează progresiv în fața umorului popular, sfârșind adesea în grotesc, dar vădind în același timp și progresul gândirii medievale, căci „alături de rugăciune, învățătura și munca sint înfățișate ca fiind plă-

cute divinității și deschizind deopotrivă calea spre mîntuirea sufletului”. O dată cu desprinderea de fundalul arhitectonic, atitudinile sint tratate mai liber, respectîndu-se în general anumite scheme specifice gotice, ca faimoasa linie șerpuită în S (prin arcuirea șoldului drept și prin sprijinirea greutății corpului pe un singur picior), ce dă iluzia mișcării de dans și care, în goticul târziu, se frînge devenind unghiulară. Relevînd particularitățile sculpturii gotice în Transilvania, Viorica Guy Marica subliniază că aici „decorul e economic, chiar auster și nu atinge niciodată gradul de profunzime ornamentală întîlnit la marile catedrale ale Occidentului”. Autoarea citează aci plastica figurală de la Biserica Neagră din Brașov, decorațiile capitulelor din corul bisericii Sf. Mihail din Cluj și de la biserica evanghelică din Feldioara. Un loc special se acordă operei fraților Martin și Gheorghe din Cluj, îndeosebi statuii ecvestre a Sf. Gheorghe, „lucrare cu totul excepțională nu numai pentru Transilvania, ci și pentru întreg contextul goticului european”.

Un capitol substanțial este rezervat picturii: vitraliu, frescă, pictură de șevalet, miniatură. Factor estetic esențial în ansamblul artei gotice „vitraliile, cu a căror bogăție nu poate rivaliza pictura murală și poate nici mozaicul bizantin”, lărgesc spațiul, eterizează materia, creînd astfel iluzia transcendentului. Imaginea sintetică devine vizuală cînd „enormele rozase se transformă în colosale și fragile «roți de foc», într-un filtru fantastic al fluxului luministic”.

Dacă în Franța pictura murală cedează treptat locul vitraliului, în Italia ea cunoaște o dezvoltare deosebit de importantă ca o reacție împotriva exceselor spiritului gotic. Toscanii mai dramatici, sienezii mai lirici duc fresca la o apreciazabilă înflorire. Giotto – cel mai de seamă pictor florentin din trecento – va face pași hotărîtori pe calea separării artei italiene de tradiția bizantină, anticipînd limbaul iluzionist. Arta sa vădește un stil monumental, prin repartizarea armonioasă a golurilor și a suprafețelor figurate, iar modelarea viguroasă a figurilor, simplitatea faldurilor și nobila lor greutate se leagă de plastica statuarului gotic care l-a influențat profund.

Autoarea se apleacă cu înțelegere și asupra miniaturii, artă migăloasă și exigentă. Sint alese cu grijă cîteva exemplare mai reprezentative din texte sacre (misele, biblii portative, psaltiri, breviare și cărți de rugăciuni), din texte profane (versuri ale trubadurilor și trubadurilor, cartea turnirelor, romane cavaleresti) opere istorice, literatură satirică și didactică. *Psaltirea Biancăi de Castilia*, (Paris, Biblioteca Arsenalului), în care se resimte influența vitraliilor, *Psaltirea lui Ludovic cel Sfînt* (Paris, Biblioteca Națională), înriurită de elemente decorative arhitectonice, monocromiile în gri (grisailles), influențate poate de gravură, ca și altele atestă imprumuturi frecvente între arte și genuri. Pe de altă parte, în miniatură se remarcă o tendință tot mai accentuată către tratarea vieții cotidiene. Astfel, faimoasa carte de rugăciuni a ducelui Jean de Berry (*Les très riches heures du duc de Berry*, Muzeul Condé din Chantilly) e însoțită de un calendar și de un zodiac, ilustrate de frații de Limbourg cu numeroase scene agricole și curtene. Relevînd această altă fațetă a goticului, autoarea conchide: „Faptul că în genere miniatura absoarbe elemente diverse, provenite din alte genuri ale picturii și do-

menii ale artei și contribuie la osmoza lor, avînd o circulație înfinit mai largă, explică polivalența sa și rolul important ce îi revine în orientarea picturii gotice spre realitate, orientare care-și găsește expresie deplină în pictura de șevalet”.

„Goticul internațional” care a produs opere de un „gust ales și delicat” de factură aristocratică este urmărit sumar în manifestările lui: vitralii, miniaturi, icoane, artă aplicată. Termenul propriu-zis, acceptat cu rezerve de majoritatea cercetătorilor, este după opinia autoarei tot atît de justificat ca oricare alt stil de expansiune europeană. Difuzarea picturii gotice în Transilvania abia din secolul al XIV-lea permite cercetătorului să deslușească fie paralelisme, fie interferențe cu tradițiile bizantino-balcanice, coexistența sau fuziunea lor accentuîndu-se în secolul următor. Într-o epocă în care orașele își manifestau tot mai energic veleitățile de autonomie, Transilvania oferă un exemplu limpede de asimilare și adaptare îndeosebi a elementelor iconografice și stilistice provenite din mediul orășenesc. Stau mărturie exemplele păstrate ca și documentele privitoare la activitatea artistică susținută din centrele transilvănene, îndeosebi la Oradea, Alba-Iulia, Cluj, Sibiu, Sighișoara, Brașov, Mediaș. Ne exprimăm o dată cu autoarea speranța că această incursiune e doar un început și că „cercetările viitoare vor contribui la elucidarea mai detaliată a procesului creator ce s-a desfășurat pe acest teritoriu bogat în tradiții autohtone și permeabil la tendințele novatoare, pe care le împletește într-o sinteză proprie”.

Dacă cel dintîi capitol al cărții intitulat „Ce este goticul?” stabilește cadrul și este soclul cărții, cel din urmă „Spiritul gotic” prezintă cheia ei de boltă. De la sensul peiorativ, inițial sinonim cu „barbar” și pînă la accepțiunea strict tehnică atribuită tardiv a denumirii de gotic, istoria artei a parcurs drumul spinos al înțelegerii pe care autoarea îl reconstituie succint. Ne-ar fi plăcut să aflăm o dată cu cititorul, eventual dintr-o prefață, fiindcă în corpul lucrării goticul n-are istoricii și analiștii săi, că sinteza a fost posibilă datorită efortului unor autorități ca H. Focillon și Émile Mâle. Profilul colecției stabilit poate acum datorită meritelor incontestabile ale lucrării, și anume de popularizare elevată, nu ar avea decît de cîștigat dacă mergînd mai departe ar semnală, fie și într-o prefață, problemele și dificultățile întîmpinate de autor în alcătuirea cărții, iar în apendice o bibliografie selectivă și comentată cum obișnuiesc unii autori, orientînd cititorul care dorește să-și continue și să-și consolideze lectura, către sursele livești fundamentale și chiar mijlocit către monumentele ce trebuie vizitate, arborile verde al cunoașterii directe fiind și aici de neînlocuit. Închizînd ultima pagină a cărții, cititorul trebuie abia să atace urcușul mai abrupt al literaturii de bază. Ne întrebăm: cu care din cele peste 50 de titluri oferite în bibliografie va începe lectura?

Evul mediu e văzut de autoare poate prea mult prin prisma a ceea ce avea să vină. Ciclul gotic pare doar o fază pregătitoare pentru marea experiență renașcentistă. Secolele se gonesc cinematografic într-un montaj exuberant și inevitabil concentrat. Și într-un astfel de plan, orizontul laic se lărgiște rapid, în mod inevitabil. De fapt, dilatarea lui se operează extrem de lent și arareori conștient. Filmă azi cu acceleratorul, procesul apare însă precipitat și predesti-

nat. Citind cartea ai uneori impresia că veșmintul religios e doar un travesti de epocă, repede abandonat. Decupajul, montajul modernizează elementele reale ale goticului, o altă înțelegere stăruie asupra lui. Ulița medievală e văzută la lumina lămpii de neon. În schimb, cadrul pe care îl parcurgem e larg în toate sensurile și gustul autoarei pentru filozofie e evident: arta gotică e văzută ca o întrupare a spiritului gotic, lucru perfect adevărat. Dar definind acest spirit, autoarea plătește tribut unor clișee

desuete. Aflăm astfel că „*spiritul gotic este omul gotic, definit pe o treaptă precisă a dezvoltării umane, în luptă cu silniciile unui cadru social-istoric determinat și determinant, tinzând spre descătușare, aspirând spre rațiune și lumină*”. Să recunoaștem că o atare definiție n-are în sine nimic specific, că ea poate fi aplicată tot atit de bine și altor curente și mișcări artistice. Din ferice asemenea caracterizări sint rare, autoarea dovedind o înțelegere deplină a unui fenomen atit de complex, a uneia dintre

cele mai interesante epoci artistice. În plus, spiritul de sinteză nu e rece, abstract; el e filtrat ca printr-un vitraliu, lasă să pătrundă culoare, căldură, lumină. Fraza densă, caracterizările în general precise, amploarea temelor și situarea valorilor românești în circuitul artistic european, tonul obiectiv, chiar și absența unor opinii controversate fac din cartea Vioricăi Guy Marica o introducere utilă, interesantă, inițiativă, un excelent articol de enciclopedie.

ȚICU VALER

BULLETIN Nr. 24, 1968

Organ al Institutului Internațional al Castelelor Istorice

Organizație internațională cunoscută în lumea specialiștilor cu inițialele I.B.I. (Internationales Burgen Institut), desfășoară de câțiva ani o interesantă activitate orientată spre conservarea și valorificarea castelelor din Europa. Reuniunile și călătoriile de studii organizate de I.B.I. prilejuiesc rodnice schimburi de păreri privitoare la stadiul restaurărilor și al altor probleme legate de existența marelui număr de castele și cetăți răspândite în toată Europa.

Buletinul institutului, fără să aibă o apariție regulată, publică materiale care fac cunoscute preocupările specialiștilor din acest domeniu în diferite țări.

În numărul pe care-l prezentăm – 24 – sînt cuprinse un ansamblu de studii cerute de dl. Pietro Gazzola încă în anii 1963–1964, prin care se fac cunoscute stadiul cercetărilor, al studiilor și al conservării castelelor în diferite țări pînă în acei ani. Cunoașterea lor este plină de sugestii pentru restauratorii din România.

Solicitării domnului Gazzola i-au răspuns specialiști din Olanda, Iugoslavia, Ungaria, România, Cehoslovacia și Austria.

G. BERENDS, *Restaurarea castelelor în Olanda în anii 1963 și 1964* (p. 9–14). Din această prezentare se reține marele număr de cetăți și castele aflate în restaurare pe teritoriul Olandei. M. Berends menționează 16 obiective în diferite stadii de lucru și este demn de semnalat interesul științific care primează în lucrările de restaurare, atit sub aspectul sublinierii descoperirilor de elemente de arhitectură, punerea în valoare a rezultatelor cercetării arheologice, cit și marcarea părților de zidărie noi.

Ilustrația, reprezintă o fotografie a castelului de la Doornenburg după restaurare, este convingătoare în ceea ce privește acuratețea metodelor de restaurare folosite în Olanda.

Mai trebuie subliniată și renunțarea curajoasă la adăugirile neogotice din veacul trecut, prilej de noi descoperiri de elemente de arhitectură originală, așa cum a fost cazul la castelul de la Medemblik, una din cele șase fortificații construite de contele

de Olanda, Florent al V-lea (1256–1296).

Valorificarea multilaterală a castelelor în Olanda este bine ilustrată în lucrările ce se execută la castelul Doorwerth datînd din secolul al XIII-lea. Situat în apropierea localității Arnhem, devenită celebră ca urmare a rezistenței eroice depuse aici de ostașii lui Montgomery împotriva contraofensivei hitleriste din 1944, castelul a fost grav avariat și parțial distrus. Din complexul de clădiri al ansamblului, construcțiile din curtea gospodărească au fost folosite după cum urmează: aripa sudică – cea avariată – a fost amenajată după restaurare în muzeu comemorativ al bătăliei de la Arnhem, iar în aripa nordică, cea distrusă, a fost instalat un restaurant. În castelul propriu-zis va funcționa un muzeu al vînătorii.

Problema valorificării castelelor, a „acestei averi prețioase” dar, „costisitoare” potrivit expresiei autorului, constituie în Olanda preocuparea principală a specialiștilor, castelele fiind folosite ca muzee, sedii administrative (primării), centre culturale, puncte de atracție turistică și servesc în anumite ocazii și ca locuri de recepție.

DJURDJE BOŠCOVIC. *Lucrări de conservare și restaurare a castelelor și fortificațiilor orașenești din Iugoslavia* (p. 15–19). În acest succint articol al cunoscutului savant iugoslav sînt înfățișate principalele lucrări executate în țara vecină. Reține atenția numărul lor mare, potrivit autorului, 2.000 de cetăți și castele „mai mult sau mai puțin bine conservate”. Condiții obiective, legate de finanțare, număr limitat de specialiști ș. a., fac imposibilă restaurarea tuturor, mai ales că sumele puse la dispoziție trebuie repartizate în „proporții rezonabile și altor genuri de monumente”.

Sînt amintite lucrările ce se execută la fortificațiile antice și paleobizantine de la Sirmium, de la palatul lui Dioclețian de la Split și în alte centre. Mult mai numeroase sînt lucrările de cercetare și conservare a cetăților medievale aflate în stare de ruină. Practic, din enumerarea făcută de autor, în toată Iugoslavia s-au făcut lucrări la 54 de obiective, număr în care nu sînt însă incluse restaurările fortificațiilor mănăstirești.

Amintînd de lucrările care s-au executat în partea occidentală a Iugoslaviei, unde s-au păstrat mai multe castele în bună stare de conservare, restaurările s-au orientat către reconstrucție – „cîteodată împinse prea departe” –, pentru a fi adaptate diferitelor scopuri utilitare.

LASZLO GERŐ, *Restaurarea cetăților maghiare în anii 1963–1964* (p. 20–24). Principala restaurare în Ungaria în anii amintiți a constituit-o aceea a cetății Buda. Începute în 1950, aceste lucrări planificate pe o perioadă mai lungă, au ca scop cercetarea științifică (arheologică) a întregului complex, refacerea sistematică a tuturor monumentelor și degajarea lor de construcțiile fără valoare adăugate în epoci mai recente.

În înșirarea lucrărilor de restaurare sînt menționate la fiecare din ele autorii lor, arheologul și arhitectul respectiv, iar acolo unde este cazul și istoricul de artă.

Este manifestă, din lungul șir al cetăților și castelelor restaurate, preocuparea specialiștilor maghiari de a le găsi o utilizare adecvată, potrivită cu caracterul, acestor monumente. Convingător este exemplul cetății de la Kőszeg. Datînd din secolul al XIV-lea, folosită anterior ca depozit de grîne, cetatea a devenit după restaurare centrul cultural al orașului.

În castelele din Ungaria s-au amenajat mai ales muzee (Sárospatak, Eger, Sárovar, Siklos, Tata), dar și hanuri turistice (Szigetvár, Várgesztes, Márevar și Boldogkö).

Ruinele cetăților sînt conservate și puse în valoare ca obiective turistice, făcîndu-se amenajările corespunzătoare. Discutabile sînt însă reintegririle în beton armat – cum este cazul turnului Solomon din Visegrad.

Dintre cetățile tirzii (secolul al XVI-lea), la a căror construcție au participat meșteri italieni, trebuie amintită restaurarea făcută la Szigetvár, prilejuită de aniversarea a 400 de ani de la asediul turcesc din 1566, și transformarea ei într-un loc de evocare patriotică a faptelor de arme din trecut.

Bibliografia, întocmită de arheolog Nora Pamer de Sorgo, care însoțește articolul de mai sus, cuprinde o bogată listă de titluri, lucrări mai vechi și mai noi. Împărțită în